

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

فصل ۵:

مبانی انسان شناسی علم مدیریت

نسخه شماره سه / زمستان ۱۳۹۹
<http://facultymembers.sbu.ac.ir/tavallaei>

تهیه و تنظیم:
دکتر روح اله تولایی
دانشیار دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

مفهوم انسان شناسی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- سومین بخش از مبانی فلسفی علم مدیریت از دیدگاه اسلام، شامل مبانی انسان شناسی می باشد.
- در علم سازمان و مدیریت، هم به لحاظ نظری و هم به لحاظ عملی، انسان جایگاه ویژه ای داشته و سیر تاریخی رشد مکاتب علم مدیریت حاکی از نگرش متفاوت به انسان است.
- لذا تعریف صحیح انسان و شناخت ویژگی ها و ابعاد وجودی او تأثیر عمده ای در نظریه های مختلف علم مدیریت دارد.

مراتب حیات انسان:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- نفس فرمانده همه اعضا و جوارح انسان است و نفس با ابزارهای چشم می بیند، با عقل تفکر می کند، و...
- حیات و موت انسان در این دنیا در چهار سطح زیر رخ میدهد:
  1. سطح اول: حیات نامیه نباتی = رشد مو و ناخن
  2. سطح دوم: حیات حسیه حیوانی = حواس پنجگانه، غضب، شهوت
  3. سطح سوم: حیات ناطقه قدسیه = حکمت، عقل، فهم و شعور
  4. سطح چهارم: حیات کلیه الهیه = حلم و کرم
- سه ت: تمایل، توانمندی، توکل = کاربرد مدنظر برای مدیریت عملکرد انسان هاست. یادگیری انسان ها و معرفت شناسی انسانهاست
- کاربرد بحث برای علم سازمان و مدیریت: مثلث ارزیابی و توسعه و بکارگیری

جایگاه انسان در نظریه های مدیریت:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

- اغلب نظریات سازمان و مدیریت در پارادایم کارکردگرایی و بر مبنای مدل انسان مدرن شکل گرفته است. در این مدل فرض بر آن است که سرشت انسان ها قانون بنیاد بوده و دارای حدی از قابلیت تغییر و انعطاف پذیری می باشد.
- در این رویکرد، سرشت بشر همان فکر کردن، نیات و تمایلات او به عنوان عوامل مکنون در احساسات و گرایشات انسان در برابر کنش عقلانی می باشد.

انواع مدل های انسان براساس دو محور بنیاد و پایداری سرشت

		پایداری سرشت	
بنیاد سرشت		انعطاف پذیر	ثبات
	خودبنیادی	انسان تفسیری	انسان استبدادی
	قانون بنیادی	انسان مدرن	انسان دموکراتیک

منبع: (Sullivan, 1986, p. 538)

تفاوت مکاتب مدیریت در انسان شناسی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ مکاتب علم مدیریت با مفهوم سازی در مورد سرشت انسان، سعی در کاهش پیچیدگی های شناختی خود نسبت به انسان و افزایش کارایی داشته است

(Horodecka, 2014).

مکتب	تصویر انسان
کلاسیک	موجودی منفعل، اقتصادی و شرور که باید با سازوکارهای مادی کنترل شود.
نئوکلاسیک	موجود منفعل، اجتماعی و خشنی که باید با سازوکارهای نهادی هدایت شود.
رفتاری	موجود منفعل، اجتماعی و مثبت که باید نیازهای او ارضا شود و به آرامش برسد.
معاصر	موجود منفعل، پیچیده، مثبت و خودآگاه که باید استعدادهای او شکوفا شود تا به کمال برسد.

منبع: (AL-Ghamdi, 1990, pp. 36-44)

مکاتب انسان شناسی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ انسان شناسی پیوند محکمی با مبانی معرفت شناسی و هستی شناسی دارد و نوعی **تلازم و سنخیت** میان آنان برقرار است. لذا بر حسب نوع ارتباط این مبانی بایکدیگر، **پنج مکتب انسان شناسی** به شرح زیر پدید آمده است (پارسایا، ۱۳۸۹):

انسان شناسی	هستی شناسی	معرفت شناسی	رهیافت‌ها انواع انسان شناسی
حیوان فرهنگ ساز	سفسطه و نیهلیسم	نسبیت فهم و حقیقت، شکاکیت	فلسفی معاصر
حیوان ابزار ساز	ماتریالیسم و مادی گرایی	آمپریسم و حس گرایی	علمی - پوزیتویستی
حیوان ناطق	ایده نالیسم و مادی گرایی	راسیونالیسم و عقل گرایی	فلسفی کلاسیک
موجود اساطیری	ارباب انواع و شرک	خیال و تمثالات برزخی	اساطیری
خلیفة الله، کلمة الله	توحید	وحی و عقل	دینی - اسلامی

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

➤ مهم ترین مبانی انسان شناختی علوم انسانی اسلامی بر اساس منابع و معارف اسلامی و به ویژه با استناد به آموزه های قرآن کریم عبارتند از (کریمی بناد کوکی، ۱۳۹۶):

1. مرکب بودن انسان از جسم و روح

2. فطرت انسان

3. کرامت انسان

4. جاودانگی انسان

5. اختیار انسان

6. تربیت پذیری انسان

7. معرفت گرایی انسان

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۱) مرکب بودن انسان از جسم و روح

- خداوند انسان را تلفیقی از طبیعت و ماوراء طبیعت آفریده است. لبّ انسانیت همان روح مجرد و نفس ناطقه او است که از تجرد عقلانی و حیانی برخوردار است و روح و جسم در این مقام با هم وحدت دارند.
- بنابراین بدن طبیعی، نازل ترین مرتبه از مراتب انسان و مبدأ سیر و حرکت این موجود متحرک به سوی کمال در اثر تربیت انسان کامل است و سفر انسان از منزل طبیعت آغاز شده، به جایی می رسد که در وهم هیچ کس نمی آید. (امام خمینی، ۱۳۷۹)
- آن مرتبه از خلقت و هستی که انسان را از دیگر موجودات متمایز می سازد، روح است. براساس دیدگاه اصالت روح، هدف اصلی تعلیم و تربیت اسلامی باید پرورش و استكمال روح باشد؛ و پرورش بدن نیز وسیله ای برای تکامل روح به شمار می رود.
- از همین رو در مطالعه پدیده های سازمان و مدیریت اگر بخواهیم دو ساحت وجودی انسان را مطالعه کنیم، صرفاً با روش تجربی امکان پذیر نخواهد بود.

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۲) فطرت انسان

- به نوعی از آفرینش اشاره دارد که آمیخته با هدایت است، هدایتی که انسان را به توحید و نفی شرک رهنمون می سازد. انسان دو فطرت الهی دارد: یکی تنفر از نقص و ناقص است و دوم، عشق به کمال و کامل است. یکی اصلی ذاتی است و دیگری تبعی ظلی (امام خمینی، ۱۳۸۵: ۱۱۷)
- دستگاه تکوین و تشریح هماهنگ هستند. آنچه در شرع وارد شده حتماً ریشه ای در فطرت دارد و آنچه در تکوین و نهاد آدمی است مکملی برای قوانین شرع خواهد بود.
- همه خواسته های فطری انسان در ۵ مقوله می گنجد: فطرت حقیقت جویی، فضیلت خواهی، زیبایی طلبی، خلاقیت و نوآوری، و عشق ورزی و پرستش (مطهری، ۱۳۶۱: ۵۵)
- در مطالعات سازمان و مدیریت نیز هر هدفی تعریف می شود و یا دستاورد و نتیجه ای برای این دانش ها در نظر گرفته شود، با این پنج مقوله فطری انسان باید سازگار باشد تا موجب سعادت انسان شود.
- به این ترتیب این مطالعات انسان را در زمینه سازی برای شکوفایی فطرت و استعدادهای درونی اش توانمند می سازد.

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

۳) کرامت انسان

➤ کرامت در برابر دنائت و به معنای نزاهت و پیراستگی از پستی و فرومایگی است. مفاهیم جود، سخا، عطا، گذشت، عظمت، نزاهت، و پسندیده بودن از لوازم کرامت است (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۱۰: ۴۶)

➤ تکریم خداوند نسبت به انسان در دوفضای متفاوت از حیث زمان، وسعت فراگیری و چیستی آن تحقق می یابد:

(۱) کرامت ذاتی: کرامت عام که همه انسان ها را شامل می شود. انسان در آغاز وجود نسبت به حیوان و جماد و نبات، استعدادها و بهره های تکوینی بیشتری دارد. و مراد از آن عقلی است که با آن حق را از باطل، خیر را از شر و منفعت را از ضرر می شناسد (طباطبائی، ج ۱۳: ۱۵۶)

"وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ" (الاسراء: ۷۰)

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

۳) کرامت انسان_ادامه

۲) کرامت اکتسابی: کرامت خاص است که در طول زندگی و در مقایسه با سایر انسان ها کسب می شود و تجلی می یابد.

"إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتَّقَاكُمْ" (الحجرات: ۱۳)

➤ همچنین انسان ها پس از زندگی در این دنیا و طی شدن مراحل ابتلاء و آزمایش، بسیاری از انسان ها از حریم کرامت بیرون می روند.

"إِنَّ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۗ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا" (فرقان: ۴۴)

➤ کرامت اکتسابی از همان کرامت ذاتی نشأت می گیرد و در پرتو تربیت صحیح و مجاهده به فعلیت می رسد.

➤ در سازمان و مدیریت هم بایستی مصادیق کرامت تکوینی را که با شناخت خالق و صفات او ممکن می شود، شناخت و هم روش ها و راهکارها و مقدمات اکتساب کرامت را در زندگی فردی و اجتماعی و کاری به او نمایاند. بدیهی است این روشها صرفاً تجربی و عقلی نیست.

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

۴) جاودانگی انسان

- نفس انسان پس از مرگ بدن و جسم مادی، بازهم باقی می ماند. برخی موضوعاتی که در قرآن کریم به این بعد می پردازند و شاهد روشنی بر اصالت روح هستند، عبارتند از:
- الف) آیاتی که به حیات برزخی انسان اشاره و تصریح دارند. مثلاً آیاتی که به گفتگوی انسان با فرشتگان در عالم برزخ و پیش از قیامت اشاره دارند (غافر: ۴۵؛ المومنون: ۹۹؛ المنافقون: ۱۰)
- ب) آیاتی که به چیستی مرگ انسان و "توقی" به معنای "گرفتن چیزی به طور کامل" اشاره دارد. زمانی که ماموران الهی جان کسی را می گیرند او را نابود نساخته اند، بلکه تمام حقیقت او را از عرصه ای به عرصه دیگر انتقال داده اند. مثلاً قرآن میفرماید: بگو فرشته مرگی که بر شما گمارده شده، جانتان را بطور کامل می ستاند(السجده: ۱۱) این درحالیست که جسم او هنوز در این دنیا وجود دارد و سپس هم از بین می رود.
- بر همین اساس در جهت دهی به رفتارهای انسانها، باید دقت نمود همه اعمال اختیاری او (حتی اعمال به ظاهر خرد و بی اهمیت) در شکل دهی به زندگی جاویدان او موثر است.

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

(۵) اختیار انسان

- از منظر اسلام، انسان موجودی مختار و مسئول است و سعادت خویش را خود طلب کرده و راهش را خود، آزادانه انتخاب می کند (امام خمینی، ۱۳۷۹: ۱۳) زیرا هدایت وی تکلیفی و تشریحی است، نه تکوینی و غریزی و اجباری (مطهری، ۱۳۷۷: ۷۲)
"إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا" (الانسان: ۳)
- تاثیر عواملی چون جامعه، محیط و وراثت بر اعمال اختیاری انسان انکارناشدنی است، اما هیچ کدام از این عوامل اختیار انسان را سلب نمی کند. اراده و اختیار انسان است که سبب گزینش یک راه از میان راه های گوناگون می گردد و حتی می تواند او را به مقابله با عوامل مذکور وا دارد.
- با این ویژگی، علم مدیریت می تواند پس از انتخاب آگاهانه، عقلانی، مسئولانه و اختیاری افراد و سازمانها، نقش آفرینی خاص خود را در فرایند زندگی فردی، خانوادگی، کاری و اجتماعی افراد خواهد داشت.

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

۶) تربیت پذیری انسان

➤ عوامل وراثتی و عوامل محیطی (طبیعت و تربیت) هر دو در شکلگیری شخصیت انسان نقش دارند، اما نقش عوامل محیطی که در حوزه اختیار قرار دارد، برجسته تر است. امکان تغییر یا اصلاح رفتار (تربیت) با کمک خود فرد بسیار آسان تر خواهد بود.

➤ انسان بر موجودات عالم طبیعت و سایر انسان ها تاثیر گذار است و تاثیر می پذیرد.

➤ انسان موجودی تغییر پذیر و تکامل پذیر است. همچنین بر اساس مبانی معرفت شناسی، انتقال بینشها (بازآفرینی آن در انسان دیگر) امری ممکن است، البته بستگی به استعداد و قابلیت آنها دارد. قرآن کریم در این رابطه می فرماید:

"خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ" (البقره: ۷)

➤ یکی از کارکردهای علم مدیریت نیز ایجاد تغییر و اصلاح در رفتار انسانها خصوصاً در سازمان است که با اتخاذ همین مبنا امکانپذیر می شود.

➤ آنچه در علوم رایج مدیریت مغفول مانده است، تغییر و اصلاح روحی و معنوی افراد است که اسلام برنامه های گسترده ای در این حوزه دارد.

ابعاد اصلی مبانی انسان شناسی_ادامه:

جزوه آموزشی

فلسفه مدیریت از دیدگاه اسلام

۷) معرفت گرایی انسان

- انسان به اندازه **فهم و شناخت** خود به **واقعیت** راه می یابد. حکمت متعالیه دستیابی انسان به فهم واقع را از طریق حرکت جوهری و اتحاد **علم، عالم و معلوم** می داند. یابد. این سیر و سلوک زمینه ساز رسیدن به درجات عالی است. (جوادی آملی، ۱۴۱۷: ۱۵۹)
- بدیهی است گرایش به معرفت و نوع معرفتی که هر موجودی کسب می کند، متناسب با **مرتبه وجودی** او است. بسیاری از فیلسوفان، نفس انسان را دارای سه مرتبه دانسته اند: **مرتبه نباتی** (همچون تغذیه)، **مرتبه حیوانی** (همچون دیدن، و خشم)، و **مرتبه انسانی** (ناطقه تا لقای الهی همچون مسائل عقلانی، معارف الهی، عدل و احسان، وحی و رسالت، ولایت و امامت).
- لذا علم مدیریت و سازمان هم باید اولاً زمینه ساز **شکوفایی مرتبه انسانی** انسان و مراتب مختلف روح او از حیث معارف مورد نیاز وی باشند و ثانیاً در **منبع و روش** باید علاوه بر تجربه و عقل، وحی و شهود را نیز به رسمیت بشناسند. همچنین به **تناسب مراتب طولی روح**، باید برای تعلیم و تربیت انسان مراحل را در نظر گرفت.